

לשוננו לעם

עורכים: שושנה בהט, דוד טלשיר, יוסף עופר

מתוך

כרך מד, תשנ"ג

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

על נגע הלעז*

את רוב הדברים שביקשתי לומר כבר אמרו קודמיי בדיון הזה על נגע הלעז הפושה בְּעֵבְרִית. אֶתְלָה אפוא בדבר אחד בלבד מדבריהם ואחזור ואֶמְרֶה שהעברית חולה. והשאלה היא אם המחלה הזאת חשוכת מרפא – ותסלחו לי שאני משתמש בביטוי המיושן **חשוכת מרפא**; בְּזִרְגוֹן המתקדם של הנאורים בעם אומרים היום "מחלה בלתי הפיכה", בתרגום כצורתו באנגלית (irreversible). השאלה היא אפוא אם ניזוקה העברית נזק שאין לו תקנה (בְּזִרְגוֹן: "נזק בלתי הפיך"), ואם נעשה מעשה ואין להשיב (בְּזִרְגוֹן: "אם הדבר הוא בלתי הפיך"), או שמא יש תקנה לדברים.

נראה לי שעדיין לא איחרנו מן המועד, ואפשר לתקן. מניסיוני אני יודע שיש לְדַבְּרִים שומעים. חשוב מאוד אפוא שלא נסתפק בהוקעת הצורה המלועזת, אלא אף נראה את דרכה של העברית. הקושי הוא שרבים מדוברי העברית הנגועה אינם יודעים זאת, וממילא אין הם יודעים שיש דרך אחרת. הנה, למשל, כנסת ישראל. ממאה ועשרים חברי הכנסת שלנו, שלושה בלבד, בנימין זאב בגין, חנן פורת ויוסי שריד, יודעים לומר **עשה דין לעצמו**. כל שאר מאה ושבעה-עשר חברי הכנסת אומרים על דרך האנגלית "לקח את החוק לידיים", ואין הם מעלים על דעתם שאין זו עברית. לכן יש לומר להם זאת.

בפסק דין מפורסם נכתב לאמור: "אבל מֵעֵבֶר לזה לא עשה [פלוגין] דבר להפסקת הפעולות האלה". היום כמעט אין מי שמרגיש שהצירופים "מֵעֵבֶר ל...", "מֵעֵבֶר לזה", "מֵעֵבֶר לכך" אינם אלא תרגום של beyond, beyond, that, מפני שיש כאן קָשֶׁל גמור של המערכת החיסונית של העברית. שופטים נכבדים ביותר אינם מעלים על דעתם שאפשר לומר "אבל חוץ מזה לא עשה דבר להפסיק את הפעולות האלה", או "מלבד זה לא עשה...", או "יותר מזה לא עשה..." – מה קרה לשלושת הביטויים האלה? בוודאי

* עיין בהערה שבראש המאמר הקודם.

תתפלאו אם אומר לכם שהם נכחדים משימושה של השפה, מפני שהנגיף הזה משמיד אותם. אנחנו מוצאים סרבולים מיותרים כגון "בדבריו לא הוסיף כלום מעבר למה שנאמר", בזמן שאפשר לומר בפשטות "בדבריו לא הוסיף כלום למה שנאמר" או "על מה שנאמר". פעמים רבות הביטוי הקלוקל "מעבר לזה" בראשית המשפט משמש גם במקום ביטויים כגון **יתרה מזו, זאת ועוד, ולא עוד אלא**. אם תבדקו יפה את שימושי הביטוי "מעבר ל..." בדיבור ובכתיבה היום, תיווכחו שברוח של התנדבות לא ראויה לשבח מרחיבים אצלנו את שימושי יותר משימושי באנגלית, וגוזרים כליה, פשוטו כמשמעו, על כמה וכמה ביטויים עבריים. גם את הצירוף **למעלה מן** דחקה המפלצת הזאת: "מעבר לכל השיקולים האלה עומדת השאלה המוסרית". ויש לומר: **"למעלה מכל השיקולים האלה עומדת השאלה המוסרית"**. וזה גם מדויק יותר, כי כך מובלטת יותר המדרגה העליונה של השאלה המוסרית. לכן מוטב שנייחד את השימוש ב"מעבר" לתיאור המרחב הגיאוגרפי בלבד: מעבר לנהר, מעבר להרים, מעבר לים, מעבר לקיר.

פעמים רבות יש לתלות את הרעה בהתהדרות סרק של הדוברים. בימי מלחמת המפרץ ידע פרשן נודע לספר לנו בטלוויזיה כי "את הידיעה הזאת צריך לקחת עם כפית של מלח". למי שאינו מבין, כלומר לרוב רובו של עם ישראל, נסביר שיש ביטוי אנגלי *to take with a grain of salt* (מילולית: לאכול או לבלוע עם גרגיר – במשמע קמצוץ – של מלח), ופירושו: לראות או לקבל בשמץ פקפוק, בקורטוב של ספק, במידה של הסתייגות. פרשנו ביקש אפוא לומר: "את הידיעה הזאת יש לראות בשמץ פקפוק". אבל הוא בחר לומר מה שאמר, והכול על סמך הוודאות התמוהה, שמקורה בזחיחות דעת עליונה, שעם ישראל כולו מבין את דבריו, ומי שאינו מבין אינו ראוי להם ממילא. למשפחה הזאת שייך גם הביטוי "שלד בארון" (*A skeleton in the cupboard/closet*), שדוברי אנגלית מציינים בו קֶתם שאדם או קבוצת בני-אדם מסתירים בעֶבְרָם, ו"ידעני" האנגלית שלנו מנפנפים בו גם בעברית, כי זה מוסיף כבוד, וגם נוח יותר מלהוגיע מעט את המוח ולמצוא ביטויים עבריים כגון **קֶתם, פְּסוּל, פְּסוּל נסתר, פְּסוּל במשפחה, שְׂרָץ, שְׂרָץ בקופה**, הכול לפי העניין.

אני זוכר ימים בשירות המילואים, שהיינו יושבים בישיבת מטה הגדוד, והמג"ד היה אומר לקציניו: "יוסי, אתה מקבל עליך להכין את המטווח;

יגאל, אתה **מקבל עליך** להכין את תרגיל היעד המבוצר" – עברית יפהפייה, על פי המקורות ("קיימו וקיבלו עליהם" במגילת אסתר; "וכלם מקבלים עליהם" בסידור התפילה). אבל היום אין אדם **מקבל עליו** עוד, אלא הוא "לוקח על עצמו", כמו באנגלית, וכשהוא מבקש להתהדר בעברית טובה הוא אומר "נוטל על עצמו", כאילו יש הבדל בין "לוקח" ובין "נוטל" – זה וזה אנגלית מובהקת הם בְּהֶקְשֶׁר הזה.

הנה מקצת ה"תרגומים" ששמעתי וקראתי בכלי התקשורת ביום אחד: "בשבוע האחרון", "בשנה האחרונה" (last week, last year), במקום **בשבוע שעבר**, **בשנה שעברה**; "אפשר לטלפן מסביב לשעון" (round the clock), במקום **יומם ולילה** או **כל שעות היממה** (וכבר עמד על זה אבשלום קור בפיתנו); "משחקים לידיהם של אויבינו" במקום **עושים את מלאכתם** (או **את שליחותם**) של **אויבינו**; "על פניו" במקום **לכאורה**; "הם עשו את זה" (they made it) במקום **הם הצליחו**, או **עשו חיל**, או **פועלם צלח בידם**, הכול לפי המתבקש.

במקומון ירושלמי מחודש פברואר השנה קראתי לאמור:

"...אני יודע שיש אצלנו אנשים שלוקחים את העניין הביטחוני היומיומי בצורה קיומית, אבל לא זו הנקודה."
 "אז מה הנקודה?"
 "התהליך המדיני, האוטונומיה [...]"
 וזו בדיוק הנקודה [...]

הרי לנו אנגלית צרופה מימין לשמאל. אף על פי שיש פה כמה פנינים, נסתפק בעניין הנקודה (point). הלוא אפשר לומר: **לא זה הדבר** (או העניין), **לא בזה הקושי**.

ואסיים בחביבים ובחביבות של "שִׁבְשֵׁבֶת", התכנית על מזג האוויר. בלי הרף אנחנו שומעים את המלה "משמעותי" בפייהם: "ירידה משמעותית", "עלייה משמעותית", "שינוי משמעותי". כאן מתורגמת בעיקר המלה האנגלית significant. אבל בדוגמה הזאת אני מבקש להדגים לא רק את סכנת הכליה לביטויים יפים כגון ירידה **ניכרת**, עלייה **של ממש**; גם סכנה אחרת יש כאן. התקבולת המדויקת הזאת המתהווה בין ביטוי אנגלי לביטוי עברי גורמת שהאנגלית מהפנטת את דוברי העברית, והם לכודים בה כארנבת באורות המכונית בלילה, ואינם מסוגלים להיחלץ ולשחרר את

חשיבתם. פסוק אנגלי כגון Perhaps it was significant that he has given his heroine his mother's name מיתרגם היום תרגום "שבוי": "אולי זה היה משמעותי שהוא [הסופר] נתן לגיבורה שלו את שמה של אמו". תארו לכם שהיינו אומרים: "אולי זה היה משמעותי שזרזיר הלך אצל עורב"... מכאן אנו למדים שאת הפסוק האנגלי הזה אפשר לתרגם כך: "אולי לא לחינם נתן לגיבורה שלו את שמה של אמו" – הרי לכם תרגום משוחרר, שהעברית נושמת בו את אוויר פסגותיה שלה. בדוגמה הזאת ביקשתי להראות איך ה"תרגומיזם" מבטל את עצמאותה של לשון ומאבן את כוח היוצר שבשימושה. וזו הסכנה החמורה מכול.

כיחלון הוא תוצאה של הפרעה בחמצון הדם. לא: הכיחלון בא כתוצאה מהפרעה וכו'. "כתוצאה מן" הוא תרגום של הלשון האנגלית as a result of, ואין לכ"ף הדמיון שב"כתוצאה" כל דמיון לשימוש זה במקורות. לשוננו מציעה גם מלות אחרות לציין את הסיבה: בגלל הפרעה, מחמת הפרעה, מהפרעה ועוד.

מתוך למד לשונך, צב